

Krönika

Conquistadorerna hade omdöme nog att kannibalisera indiankulturerna innan de högg ned dem, upptäcker Axel Odelberg. Och gjorde så det brittiska imperiet möjligt.

Tack för groggen!

På den tid när det var populärt att dricka gin och tonic funderade jag ofta över varför det stod *Indian Tonic* på groggvirkesflaskorna. Vad var det för indianskt, alternativt indiskt, med denna beska, kininbemängda läskedryck? Nu vet jag. Nyligen läste jag nämligen en mycket fascinerande och bildande bok med titeln *Indian Givers* – indiangåvor.

Författaren heter Jack Weatherford, professor i antropologi vid Macalester College i St Paul, Minnesota. Boken, som kom ut för drygt tio år sedan, har översatts till tyska, japanska, italienska, franska och spanska. Den engelska upplagan har hittills sålt i en kvarts miljon exemplar. Bokens undertitel lyder: *Hur Amerikas indianer omvandlade världen.*

Att tobak, potatis och choklad är indiangåvor vet nog de flesta människor. Att majs, paprika, jordnötter och tomat också är det är mindre känt, liksom omfattningen av det indianska inflytandet på den gamla världen. Européerna erövrade Amerika, plundrade världsdelen på ädla metaller och krossade indiankulturerna men var samtidigt tillräckligt upplysta i sitt brutala egenintresse för att ta till sig indianernas större erfarenhet och överlägsna kunskaper om allt från jordbruksteknik till mediciner, läkekonst och politik. Det mötet kom att förändra inte bara Europa utan världen, trots att indiankulturerna själva gick under på kuppen.

Det tilltagande välståndet, nya grödor, förändrade matvanor, bot mot tidigare obotliga sjukdomar, framväxten av stora kapitalistiska företag, ja, själva den industriella revolutionen, allt fick sin upprinnelse den dag i oktober 1492 då Columbus klev iland på ön San Salvador i Karibien och historiens första möte mellan européer och Amerikas urbefolkning ägde rum. Det federala statskicket, ja, till och med det demokratiska styrelsesättet har indianska rötter.

60 procent av all mat som äts i världen idag har indianskt ursprung, berättar Weatherford. Spansk peppar till exempel – sedan länge en oskijaktig del av syd- och sydostasiasiskt kök – fick asiaterna tillgång till först på 1500-talet genom européer som förde med den från Amerika. Potatisens betydelse för Europas utveckling och befolkningstillväxt kan inte överskattas och det guld och silver som utvanns i Amerika utlöste ekonomisk dynamik i hela världen.

Också på det medicinska området är världen skyldig Amerikas indianer stort tack. De kunde bota en rad sjukdomar som européerna stod handfallna inför, bland annat amöbadysenteri och skörbjugg. Ett av den moderna världens viktigaste och mest använda medicinska preparat, antimalarialmedlet klorokinin, är en direkt produkt av indiansk läkekonst.

Malaria kom till Amerika med européerna. I den gamla världen fanns inga kända botemedel, men inkaindianerna fann snart att en dekokt, som tillredes av barken från ett träd som växer i Anderna och som de brukade använda mot det mesta från kramp till hjärtbesvär, också var verksam mot malaria. Bark hette *quina* på inkaspråket och när de franska vetenskapsmännen Joseph Pelletier och Joseph Caventou lyckades isolera barkens verksamma substans år 1820 gav de den namnet kinin.

Kininet blandades ut i vätska till en tonic som dagligen dracks av europeiska kolonialtjänstemän i tropikerna mot malarian. På grund av sitt ursprung kallades den *Indian*. Och för att få den beska medicinen att lättare slinka ned började britterna blanda den med gin.

23 november 1999
AXEL ODELBERG

Nyttigt kacklande

Bo Rothstein har det bra, han, menar Klas Östman. Regering och näringsliv slåss om att få bidra med exempel till professors böcker i statskunskap.

Rothstein har ägnat åtskillig möda åt att förklara varför olika verksamheter måste organiseras på olika sätt. Det finns inte en modell för allt. Stater kan inte drivas som företag, eftersom stater är till för att balansera många motsatta men legitima intressen mot varandra.

Att företag inte bör drivas som stater är uppenbart för de flesta numera. Forskning och undervisning måste organiseras på ett tredje sätt. Man kan inte avgöra värdet av vetenskapliga teorier i allmänna val, inte ska universitetens alla anställda dra åt samma håll och producera vad folk vill ha.

Bidragstagare

Nyss stod socialdemokraterna för de flesta bidragen till Rothstein, som när Carl Tham försökte beordra fram politiskt önskvärd genuforskning.

Nu senast är det Jan-Åke Kark som villigt ställer upp. Kark är inte bara styrelseordförande i Telia/Telenor utan också vid Rothsteins hemuniversitet i Göteborg. I den senare egenskapen har Kark kritiserats av Rothstein och professorskollegan Lennart J Lundqvist i en debattartikel i Dagens Nyneter. De hävdar där att Kark

inte begriper hur ett universitet är tänkt att fungera.

Det demonstreras, menar artikelförfattarna, av att Rothstein, när han tidigare offentligt har diskuterat professorernas forskningsvillkor, har blivit åhutad av Kark och utsatts för ett slags mutförsök från universitetsledningen.

Kark svarar i en intervju i Dagens Industri att Rothstein skrivit så många kritiska artiklar att han för länge sedan har förlorat sin trovärdighet och att avtalsfrågor bör skötas internt.

Ineffektiv kritik

Kark bekräftar alltså Rothsteins och Lundqvists tes. I näringslivet – åtminstone i Karks del av det – är det möjligen så, att den som ihärdigt och offentligt står fast vid sin kritik tappar i trovärdighet.

Det bör råda en annan ordning vid universiteten. Men professorer har betalt just för att inte rätta in sig i ledet och försök att manipulera deras oberoende med underliga tjänsteforeskrifter är i högsta grad offentliga angelägenheter.

Hur olika verksamheter bäst organiseras kan man läsa i Rothsteins *Vad bör staten göra?*. Men Jan-Åke Kark har troligen inte tid, så här i fusionsbrådskan. Låt mig därför erbjuda en executive summary:

Ett bra universitet är som en stimmig hönsgård, där det normalt produceras ordinarie ägg och en hel del hönskitt. Anledningen till att den här hönsgården finns kvar är att det någon enstaka gång läggs ett riktigt, skimrande guldgägg. Allt

Högt i tak. Ett universitet är inte ett företag. Ett mer eller mindre kreativt kackel är nödvändigt i universitetsvärlden, anser Östman.

måste dock ske under största möjliga kackel, annars blir det inga ägg alls. Om hönsgårdsföreståndaren inte står ut med oljudet bör han därför inte slå ihjäl hönsen, utan söka sig en stillsammare syssla.

KLAS ÖSTMAN

Till förfogande, som sagt

Rehnberg tecknar sina minnen utan ett spår av kritisk distans, menar Bo Persson.

”Ams ledning är som en ynklig blottare, som dagligen knäpper upp sina byxor i avsikt att visa upp sina resurser för allmänheten, som får se hur ömkligt lite det finns innanför gylfen.”

Det skrev Per Eckerberg i brev till Bertil Rehnberg. Tyvärr är det sparsmakat med dylika pärlor i Rehnbergs just utkomna memoarer, *Till arbetsmarknadens förfogande*.

Självbiografi

Bertil Rehnberg
Till arbetsmarknadens förfogande
Hjalmarson & Högberg, 1999

Den första hälften av boken tycks vara resultatet av ett släktforskningsprojekt och är av föga intresse för andra än de närmast berörda.

Därefter följer 50 sidors berättelse om utbildnings- och tidiga karriärverdemödror. Sista tredjedelen ägnas åt Ams och arbetsmarknadsfrågor samt namnedröpp.

Bertil Rehnbergs historia är ty-

Bertil Rehnberg

politruken: fattig barn-dom, SSU, Brunnsvik, Socialinstitutet. Lojalitet är för denna typ den främsta tillgången – att stå till förfogande. Läsningsger intrycket av att Rehnberg liknar den framgångsrika pensions-säljaren – ju mindre ideologi och kunskap, desto bättre går det.

Känd för kommission

Bertil Rehnberg efterträdde sin mentor, Ams starka man Bertil Olsson, som chef för verket 1973. Han avgick 1983, men är mest känd som ordförande i den så kallade Rehnbergkommissionen som verkade vid 1990-talets början. Med de utgångspunkter som gällde för kommissionens arbete var den framgångsrik. Det var ett hårt arbete:

”Vi hade redan under det första försöket våren 1990 överläggningar med drygt 100 centrala avtalslutande parter samt med en rad ekonomiska experter från institutioner och organisationer. Parterna hade ganska olika meningar om den ekonomiska utvecklingen. Och

ingen fullständig samsyn om kraven på lönebildning.”

Titeln på boken innehåller ordet ”arbetsmarknad”. Ordet är ungefär lika rättvisande som att kalla DDR för ”folkdemokrati” eller folkpartiet för ”liberalerna”. De korporatistiska institutioner som styr prissättningen på arbete i Sverige gör det möjligt för kartelliserade parter, att centralt komma överens om avropsavtal med lägstpriser för miljontals svenskar.

Under Rehnbergs aktiva tid har denna ”marknad” gjort priserna på arbete totalt missvisande. (Han har stått mitt uppe i den förnyelse av arbetsmarknaden som skett sedan början av 1950-talet, som det heter i förlagsreklamerna.) Priserna resulterar i fel utbildningsval, fel karriärval och fel bosättningsval. De åstadkommer arbetslöshet, undersysselsättning och sjunkande välstånd. Men Rehnbergs bok saknar tillstymmelse till problematisering och blir därför en trist läsning.

Det som skrämmer är att merparten av dem som är och har varit involverade i hanteringen liknar Rehnberg i det att de tycker sig ha gjort ett gott jobb. Men, handen på hjärtat, kan någon av dessa hitta en bättre förklaring till Sveriges internationella eftersläpning än ”den svenska arbetsmarknaden”? Eller problemet med flyktiginvandramas integration?